

Opbouwwerkers op een kruispunt

Aanleiding

Afgelopen lente schreef het KennisCentrum Grote Steden een conferentie uit met als thema: rolverwarring tussen wijkambtenaar en opbouwwerker. Het bleek een schot in de roos, de inschrijving werd twee keer overtekend. Meer dan de titel doet vermoeden ging het tijdens de conferentie over het opbouwwerk. Eén van de meest verrassende aanbevelingen was, om het 'oude basisopbouwwerk' weer in ere te herstellen. 'Maar dan liever niet met opbouwwerkers in dienst van de brede welzijnsinstellingen, want met die instellingen loopt dit werk geheid vast in procedures.'

Binnen en buiten deze conferentie komen er meer signalen die wijzen op verwarring over positie, aard en inzetbaarheid van opbouwwerk.

Waar opbouwwerk in de ene stad zich vooral richt op ondersteuning van bewonersorganisaties, is in de andere stad het versterken van de sociale infrastructuur prioriteit om elders vooral bewoners te betrekken bij herstructureringsprojecten. Soms wordt ook van alles wat gedaan, waarbij het instellingsbelang voorrang krijgt boven herkenbaarheid van de opbouwwerkinzet.

Dit gebrek aan heldere positiekeus en herkenbare aanpak, lijkt het opbouwwerk op te breken. Steeds meer gemeentes besluiten uit onvrede de banden met de lokale welzijnsinstelling te verbreken en elders opbouwwerk in te huren. Een instelling als DOCK uit Rotterdam, die al enige jaren buiten eigen werkgebied en regio acquireert, kon hiervan profiteren en vorig jaar een omzetstijging van bijna 20% in de boeken opnemen, daar waar veel andere instellingen moesten inleveren.

We zijn kennelijk thans op een cruciale plek in de geschiedenis van het beroep aangeland, opbouwwerkers staan op een kruispunt en zullen moeten kiezen. Hieronder dit in schema samengevat.

	Accent 1^e Hoofdtak 1	Accent 2^e Hoofdtak 2
A Go Gische Idealen	Basiswerker, procesgeoriënteerd; buurtwerkopdracht, sociale cohesie bevorderaar, sociaal en cultureel kapitaal vergroten van doelgroep. Langdurige identificatie met emancipatoire doelen	Sociaal – economisch ondernemen, Coach en vraagbaak voor hen die bottom up productie- initiatieven en zelfzorg arrangementen scheppen.
Bestuurlijke of organisatorische idealen	Algemeen sociaal interventionist, werkt in opdracht van... Voert werk uit in andermans projecten gericht op het oplossen van de knelpunten die de opdrachtgever ervaart in omgang met cliënten/bewoners.	Regisseur, netwerker, ketenist, makelaar in welzijn- zorg-wonen coalities. Veranderaar van (markt-) verhoudingen tussen instellingen. Voorzieningsbouwer, stelselsurfer.

Twee keer kleur bekennen en je bent eruit

De strijd om de inzet en profijt van het werk zal gaan langs twee dimensies:

-> De schaal van opereren : 1 en 2 Met een accent in uitvoering op 1^e of 2^e hoofdtak
(groepswork versus instellingenwork)

-> De ideeële dimensie : A en B Met enerzijds agogische idealen en daar ruimte voor
claimen en krijgen, versus algemeen sociaal interventionist zijn met andere idealen
(opbouwwork versus social engineering)

1^e Hoofdtak: werken met categorale en/of territoriale groepen. Issues betreffen meestal
leefbaarheidstekorten of –bedreigingen, tal van belangen staan op het spel. Inzet is gericht op
probleemoplossing, vernieuwing van plaatselijke verhoudingen, leiderschapsontwikkeling,
educatie, emancipatie en organisatie. (Traditie: buurtwork /sociale actie; gemeenschaps-
vorming)

2^e Hoofdtak: Innoveren van infrastructuur die tegemoet komt aan *behoeften* van een
bepaalde categorie burgers. Behoeften aan voorzieningen en diensten, aan vrijwillige inzet,
prijs en eigendomsverhoudingen die recht doen aan capaciteiten en omstandigheden van die
categorie. (Traditie: sociale planning, netwerken, coöperaties en zelforganisatie)

Agogische Idealen: Emancipatie, empowerment om maar twee bekende te noemen.
Opbouwwerkers willen een betere samenleving die kansen schept op een beter mens te

worden. In het Statuut Opbouwwerk staat onder andere ook de gevleugelde zin van Jan Willem Duyvendak: opkomen voor het zwakste belang en het minst gehoorde verlangen. Er zijn meer waarden te noemen die een drijfveer vormen voor de werkers. Het is een normatief beroep, gericht op herverdeling, vorming en andere verbeteringen.

Bestuurlijke Idealen: Bestuurders willen passende maatregelen nemen en eerlijk, fatsoenlijk mensen bejegenen. Denk aan rechtszekerheid, rechtvaardigheid, legitimiteit, gelijkheid voor de wet, proportionaliteit van ingezette middelen. Of aan rationaliteit, efficiëntie en effectiviteit.

Vier typen werk, maar hoeveel is hedendaags opbouwwerk ?

Dit zijn volgens ons vier veelvoorkomende hedendaagse typen samenlevingsopbouw. Volgens de canon is slechts de bovenste rij (A1 en A2) opbouwwerk. In de praktijk wordt aan opbouwwerkers meer en meer gevraagd B1 en B2 te doen. Hier zijn echter geen exclusieve welzijnswerkcompetenties in het geding. Ook ambtenaren, communicatiedeskundigen, organisatieadviseurs en andere ingeschrevenen bij een uitzendbureau voor hoger opgeleiden kunnen dit (en doen dit).

Die verschuiving van de vraag van boven naar beneden in het schema roept herinnering op met wat er gebeurde met sociale activering, inspraakbegeleiding en alfabetisering. Het waren werkvormen die met eigen idealen opgepakt werden door het welzijnswerk, maar allens werden overgenomen door andere instellingen en 'verzakelijkten'. Dit fenomeen staat ook bekend als 'de kraamkamerfunctie' van het sociaal cultureel werk. Waarschijnlijk staan aanzienlijke delen van de portefeuille van het opbouwwerk klaar om de kraamkamer te verlaten, of zijn daar al uit.

Paradoxen en rolverwarring zullen nog wel even de trend zijn.

Medeoorzaak van de verwarring is de opvallende algemene flexibiliteit bij de beroepsgroep op dit moment: de tijdgeest is pro samenwerken, en anti 'principiële doen'. Kenmerk van een beroep is dat de verschillen tussen individuele opbouwwerkers (= profs binnen het systeem) altijd kleiner zijn dan verschillen met andere beroepsbeoefenaars (= profs buiten het systeem). De vraag is of dat nu nog zo is. Een tweetal anekdotes uit het Rotterdamse illustreert de verwarring, biedt anderzijds een perspectief.

ANEKNOTE 1 MENSEN MAKEN DE STAD.

Het jaarverslag 2004 van de Rotterdamse opbouwwerkinstelling SONOR biedt niet alleen een uitgebreide staalkaart van typen opbouwwerk, het bevat ook een curieuze praktijkbeschrijving. Eén van de afnemers van opbouwwerk is het gemeentelijk project Mensen Maken de Stad. Hoofddoel van dit straatgewijs opgezette gebeuren is het opbouwen van contacten tussen bewoners, plus verbeteren van banden met instellingen en diensten waar de straat van afhankelijk is. SONOR opbouwwerker Jan Westhoff werkt dus voor de overheid, met / voor bewoners, in dienst van een particuliere instelling. Hij vertelt het volgende over zijn praktijk: Bewoners worden aangezet tot zelfwerkzaamheid, instellingen tot activiteit...Een aanpak die niet iedereen (meer) beheerst, vindt hij.

"Veel opbouwwerkers zijn het pure straatwerk verleerd, maar het hoort er wel degelijk bij om instanties wakker te schudden en resultaten te boeken, juist door je bewoners sterk te maken en weer vertrouwen te geven. Tijdens de interventieperiode zijn we veel aanwezig op straat en hebben we talloze contacten met bewoners en instanties. En we schuwen acties niet."

Westhoff, in opdracht van de overheid dus, blokkeerde met bewoners een drukke verkeersweg en sommeerde de deelgemeente-wethouder op straat een petitie in ontvangst te nemen. Deze protesteerde, kwam toch, zegde vervolgens toe binnen een maand maatregelen te zullen nemen.

Er is wel een belangrijk verschil met vroeger, benadrukt Westhoff.

"Tijdens de hoogtijdagen van het opbouwwerk, in de jaren zeventig, stonden we zelf op de barricades, waren we één met de bewoners. Nu ondersteunen we de bewoners bij hun zelfontplooiing. Willen ze een actie? Prima, wij vertellen hoe je die kunt opzetten. Een petitie aanbieden? We geven tips over de formulering en leggen de eerste contacten, maar daarna nemen zij het over. Ons motto is: de straat is van jullie en jullie kunnen zelf heel wat doen aan het verbeteren van de leefbaarheid. Maak je maar sterk voor de zaak."

In de straten waar Westhoff werkt als 'straatcoach' is vaak al jarenlang opbouwwerk actief. Geeft hij met zijn enthousiaste verhaal zijn collega's een brevet van onvermogen? Nadenkend zegt hij:

"Ja, eigenlijk wel, maar er zijn uitzonderingen. Het gaat ook op veel plaatsen best goed. Maar ik zie onder het opbouwwerk veel kaf onder het koren. Opbouwwerkers die achter hun bureau blijven zitten, net als zo veel ambtenaren dat doen. Daar schieten bewoners niets mee op".

ANEKDOTE 2 TON HUISKENS' DUIMDROP

Duimdrop is een container bij een plein waar kinderen speelgoed kunnen lenen. De container wordt bemenst door een ID-er die behalve de kinderen instructies geeft bij het materiaal ook toeziet op veilig gebruik van het plein. Met scholen is er ook een systeem van regels en beloningen afgesproken dat goed gedrag van de kinderen versterkt. Deze Rotterdamse uitvinding wordt een veel geïmiteerde formule die velerlei belangen weet te verbinden in een win-win combinatie. De ontwikkeling en institutionalisering ervan ging niet vanzelf. Toen Ton Huiskens met dit plan voor gemeenschapsopbouw rond en op het plein kwam, zei z'n toenmalige werkgever het Rotterdams Instituut voor Bewoners Ondersteuning (RIO): 'dit is geen opbouwwerk, maar sociaal cultureel werk, je krijgt er geen uren voor'. Huiskens geloofde in zijn plan en nam ontslag voor de uren die hij nodig had. Toen de Duimdrops aansloegen, deed, naar zeggen van Huiskens, het RIO een poging de handel te enteren om het succes onder eigen vlag te verkopen. Dat zag Huiskens niet zitten en begon als veelgevraagde zelfstandige een bloeiende opbouwpraktijk.

Is de conclusie van deze cases: Positie is niet meer van belang, kwaliteit kunnen leveren wel? Neen, dat zou onjuist zijn. Westhoff kan bepaalde dingen doen, juist omdat hij niet gefinancierd wordt door de deelgemeente. Huiskens moest deelontslag nemen voor hij in de positie kwam om de Duimdrops te ontwikkelen. De conclusie is veeleer dat er tegenwoordig vele posities voorhanden zijn en dat de opbouwwerker zich een passende moet aanmeten alvorens zijn ding te doen. Voor de historisch georiënteerden:

Het opbouwwerk is weer Freischwebende Intelligenz geworden.

Mannheim schreef: om te slagen met de wederopbouw van West Europa, Duitsland in het bijzonder hebben we na 1945 ongebonden, nuchtere rationeel denkende mensen nodig die zonder last of ruggespraak van instituties plannen. Mannheim noemde die categorie mensen 'freischwebende Intelligenz', hetgeen tegelijkertijd zowel een leidbeeld als een angstbeeld bood voor het opbouwwerk. Leidbeeld: los van bestaande machten, maar zich verbindend met onderliggende, strevende groepen en deze professioneel, ter zake kundig ondersteunen. Angstbeeld: Boven alles en iedereen op ijle hoogte zweven, geeft snel ijdel geklap en maakt onbekend en onbemind.

Altijd is er de legitimatievraag voor de opbouwwerker: voor wie/namens wie werk je? Hoe rechtvaardig je je stellingnamen? Wie vertegenwoordig je en wat is je basis onder de bevolking? Het interessante in dit postmoderne tijdperk is dat Initiële Positie - net als Staand Beleid - minder vast en vanzelfsprekend is geworden. Positie is vervangen door prijs, prestatie en *positie kiezen*.

Contractpartners moeten per klus afspreken hoe en wat er - langs de twee dimensies van het schema geleverd wordt, voor welke prijs. Of de leverancier commercieel, non profit, of not for profit als organisatiewijze heeft, doet nauwelijks meer ter zake. Van belang is dat contractpartners een passende positie kiezen, respectievelijk mogelijk maken.

Anno 2005 is in het opbouwwerk n'importe welke positie nog vanzelfsprekend. Er is niet alleen anekdotiek, kijk ook maar eens naar hen die het kunnen weten en zeggen:

a) Bert Middel in een uitgebreide serie van beschouwingen over het werk roert velerlei gezichtspunten aan, graaft diep in de historie, maar spreekt nauwelijks over positie. Als hij 't er over heeft, spreekt hij voorzichtig over een vorm van *zelfsturing* door de professionals.

b) Peter Voogt sprak recent op enkele toonzettende conferenties van het Samenwerkingsverband Beroepsvraagstukken Opbouwwerk en van het Landelijk Centrum Opbouwwerk. Hij signaleert een *inhoudelijke* paradigmawisseling, bepleit meer aandacht voor burgerinitiatieven en toont vervolgens een onbezorgdheid over de plek waarvanuit dat dan gedaan wordt. Bruggen bouwen tussen mensen en instanties lukt onder meer beter, zo stelt Voogt overigens, naarmate je minder opsluit in een bepaald territorium, zoals een wijk.

c) Prof. Winsemius, rapporteur van de W.RR, stelt dat de opbouwwerker het beste als *onderaannemer* kan fungeren van instellingen als woningbouwcorporaties, politie, Brede School. Die keuze moet volgens hen niet gezien worden als een pleidooi voor identiteitsverlies, maar als een manier om de effectiviteit van het werk te borgen, door aanhaking en onderbrenging bij relatief machtige instellingen.

d) Prof Priemus kan daar een heel eind in meegaan, maar vindt dat de WRR de overheid teveel afschrijft. Hij denkt wel dat een *sterke coalitie* van woningcorporaties en een deel van het welzijnswerk tot meer synergie kan leiden. Voor Priemus moet het welzijnswerk in de driehoek van gemeente, corporatie en bewoners zijn plek zien te vinden. 'De opgave voor welzijn is èn om opdrachten voor derden uit te voeren èn *trouw te blijven* aan de eigen werkprincipes die geworteld zijn in het contact met burgers/bewoners'.

e) Wil v.d. Leur van het LCO in een reactie hierop onderschrijft het probleem: onderbrengen binnen welzijnskoepels geeft het opbouwwerk een zwakte bij voorbaat. Hij onderschrijft niet de oplossing: nog slechts spreken over ingebouwd opbouwwerk. Hij pleit voor de '*community*' als thuis- en uitvalsbasis voor het werk.

Ondertussen, in de praktijk tonen werkers zich nogal thuisloos. Hebben nauwelijks identificatie met het zoveelste fusieproduct dat hun huidige werkgever is. De toekomst is aan de opbouwwerker die zijn normativiteit kan exploiteren en daarbij de passende uitvalsbasis kan scheppen. Dus belangenpartijen weet te vinden en te binden, binnen & buiten de overheid. Belangenpartijen die wat hij wil, willen steunen/ financieren en mogelijk maken. Dat hoeft niet per se langs de geijkte weg van de loondienst bij een welzijnsstichting. Dat kan de opbouwwerker bijvoorbeeld ook prima doen op een commerciële basis als kleine zelfstandige. Agogiek staat inkomensvorming op profit of 'not for profit' basis ook niet in de weg. Zeker niet in het WWB en WMO tijdperk.

Opbouwwerkers moeten niet blijven staan op het kruispunt. We zouden willen aanbevelen: Steek maar over op het kruispunt en de vier typen. Beweeg en bepaal wat je wilt doen, hoe je gekend wil worden, en vind uit in welk hokje je je thuis voelt (part-time of full-time). Misschien lukt het zelfs op de grens een nis te vinden. Voor opdrachtgevers geldt een verwante opgave. Opbouwwerk is niet voor alle (wijk-)vraagstukken de juiste remedie. Omgekeerd, met het wegstrepen van opbouwwerk kun je bepaalde doelen niet meer bereiken in de stad. Prof. Tops constateert dat op punten waarin het opbouwwerk traditioneel sterk is, namelijk persoonlijke inzet, toewijding, initiatief en ondernemingszin, ambtelijke apparaten qualitate qua zwakker zijn. Bureaucratie is nu eenmaal gebaseerd op regeltoepassing en hiërarchie.

Opbouwwerkers hebben geen monopolie op waarden, maar brengen wel altijd waarden mee als ze ingezet worden. Daar kan, zo blijkt in de praktijk, bij de een meer over onderhandeld worden dan bij de ander. Maak daarom als financier duidelijk wat je via een contract wilt verkrijgen, denk na welke inzet daarbij dienstig is, wie die diensten kan leveren en welke posities je wilt faciliteren. In hoeverre brede welzijnsinstellingen hiertoe na cumulatieve reorganisaties en bezuinigingen daarbij nog een rol kunnen spelen zal blijken.

H. Broekman
H. Hoogvorst

-o

Middel B. Over burgerschap en ontburgering – Een pleidooi voor meerschalligheid in sociale interventie. MO Samenlevingsopbouw jrg. 21, 2002, no. 191, blz. 38-40

Middel B. De vierde omslag in het opbouwwerk MO /Samenlevingsopbouw, jrg. 22, 2003, no 193 blz. 04-07

Middel B. Met de kont tegen de krib, MO /Samenlevingsopbouw, jrg. 23, 2004, no 202, blz. 11

Middel B. Opbouwwerk als maatschappelijke inzet ? MO/Samenlevingsopbouw, jrg. 23, 2004, no 201, blz. 20-23

Voogt P. De toekomst van het opbouwwerk MO/Samenlevingsopbouw, jrg. 23, 2004, no 203, blz. 37-39

SONOR Jaarverslag 2004; blz. 17-18 “Nazorg bij projectaanpak van groot belang”, SONOR Rotterdam 2005

Gerrits F. Het opbouwwerk als ‘slimme meid’ verslag van een SBO-mini conferentie over de WMO in het opbouwwerk. MO/ Samenlevingsopbouw, jrg. 23, 2004, no. 201, blz. 24-26

Leur W. van de Sociale Architectuur als maatschappij uitdaging MO /Samenlevingsopbouw, jrg. 24, 2005, no 204, blz. 52-53

Priemus H. Het spel en de knikkers, fysieke en sociale pijlers verbonden. Inleiding tijdens het congres Welzijn Versterkt, Utrecht 20 januari 2005, OTB, Delft 2005.

Tops P. Uitvoering, uitvoering, uitvoering. Drie perspectieven op ‘toegewijde uitvoering’. KUB, Tilburg z.j.